

ŹRÓDŁA, WARUNKI I ZNACZENIE KREDYTU TOWAROWEGO DLA GOSPODARSTW INDYWIDUALNYCH

Alina Daniłowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej
Kierownik katedry: prof. dr hab. Jan Hybel

Słowa kluczowe: kredyty towarowe, inwestycje, gospodarstwa
Key words: trade credits, investments, farms

S y n o p s i s: W opracowaniu przedstawiono kredyt towarowy udzielany gospodarstwom indywidualnym w Polsce, jego źródła, warunki i znaczenie w finansowaniu nakładów produkcyjnych. Podstawowymi źródłami tego kredytu były sklepy i hurtownie oraz odbiorcy produktów, głównie mleczarnie. Pozacenowe warunki udzielania i spłaty badanych kredytów towarowych były korzystniejsze niż bankowych, natomiast cena była bardzo zróżnicowana, a jej deklarowany poziom był wyższy, w porównaniu ze stopami procentowymi płaconymi przez rolników od kredytów preferencyjnych.

WPROWADZENIE

Kredyt towarowy, mimo że znany i stosowany w rolnictwie polskim nawet w okresie gospodarki socjalistycznej, jest wyjątkowo rzadko przedmiotem zainteresowania badaczy. Pojedyncze wzmianki o tym zjawisku pojawiają się w pracach dotyczących zagadnień relacji rolników z innymi ogniwami łańcucha żywnościowego. W opracowaniu wskazano istotność tego zagadnienia w gospodarce rynkowej.

Celem opracowania jest zdefiniowanie cech kredytu towarowego zaciąganego przez indywidualne gospodarstwa rolne w Polsce, jego źródeł i warunków oraz określenie roli w realizowaniu nakładów bieżących i inwestycyjnych tych gospodarstw.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE I METODA BADAŃ

Przedmiotem opracowania jest kredyt towarowy udzielany rolnikom przez różnorodne podmioty. Różne aspekty kredytu towarowego są analizowane na tle pożyczek rzeczowych i kredytów bankowych.

Materiały do analizy pochodzą z badań własnych autorki dotyczących warunków zawierania i wykonania kontraktów kredytowych między rolnikami i różnymi podmiotami. Badaniem objęto grupę gospodarstw indywidualnych wybranych w sposób celowy spo-

śród gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość pod nadzorem pracowników Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ). Wywiady, według standaryzowanego kwestionariusza opracowanego przez autorkę, przeprowadzili wśród wybranych gospodarstw inspektorzy Instytutu nadzorujący prowadzenie ksiąg rachunkowych. Kryterium wyboru gospodarstw do badań stanowił fakt zadłużenia gospodarstwa z tytułu pożyczek u osób fizycznych (według terminologii IERiGŻ pożyczek prywatnych) lub w różnorodnych instytucjach niebankowych na dzień 31.12.2001 r. W efekcie otrzymano informacje dotyczące 612 umów kredytów i pożyczek, w tym 91 kredytów towarowych i 14 pożyczek rzeczowych. Kredyty towarowe zostały zaciągnięte przez 80, a pożyczki rzeczowe przez 11 gospodarstw zlokalizowanych na terenie całego kraju.

Podstawowymi metodami badawczymi zastosowanymi w opracowaniu są: metoda opisowa, porównawcza oraz metody statystyczne, głównie statystyka opisowa.

POJĘCIE KREDYTU TOWAROWEGO I JEGO TEORIE

Kredyt towarowy ma miejsce wtedy, gdy następuje odroczenie zapłaty za dostarczony towar. Transakcja kupna-sprzedaży przeradza się w stosunek kredytowy, o ile tylko sprzedawca odrocza moment pobrania zapłaty za sprzedany towar i oddziela w czasie moment przekazania towaru od momentu otrzymania jego równowartości od nabywcy. W ten sposób sprzedawca staje się wierzycielem, a nabywca dłużnikiem [Mała Encyklopedia Ekonomiczna 1974]. Wyróżnia się kredyt kupiecki bezpłatny i płatny. Bezpłatny kredyt kupiecki jest udostępniony na okres, w którym można uzyskać rabat, zaś płatny kredyt kupiecki jest tą częścią kredytu, która przekracza kredyt bezpłatny. Jego koszt jest ponoszony pośrednio przez utracony rabat [Brigham 1996]. Zaletami kredytu towarowego są: niski stopień formalizacji samej procedury, wygoda, z reguły brak oceny zdolności kredytowej, oraz prosta forma zabezpieczenia [Kulawik 1998]. W stosunku do środków uzyskanych od osób fizycznych w formie rzeczowej używa się określenia pożyczka rzeczowa [Messner 2005].

We współczesnej gospodarce krajów wysoko rozwiniętych, w których system finansowy jest bardzo dobrze rozwinięty, co przejawia się w funkcjonowaniu dużej liczby pośredników finansowych i obecności wielu instrumentów finansowych, kredyt towarowy nie tylko nie został wyparty przez kredyt pieniężny, ale ma duże znaczenie [Rajan, Zingales 1993].

Jest kilka teorii wyjaśniających istnienie i funkcjonowanie we współczesnej gospodarce kredytu towarowego. Petersen i Rajan [1997] wyróżniają ich 3 grupy: teorie przewagi finansowych, teorie dyskryminacji cenowej przez kredyt towarowy i teorie kosztów transakcyjnych. W pierwszej grupie znajdują się teorie podnoszące przewagę przedsiębiorstw udzielających kredytu towarowego nad pośrednikami finansowymi w zakresie: posiadania informacji o kredytobiorcy, kontrolowania kredytobiorcy i zachowania wartości aktywów. Druga grupa dotyczy sytuacji, gdy kredytodawca nie ma przewagi nad pośrednikami finansowymi w żadnym z zakresów, ale dzięki kredytowi zwiększa sprzedaż, umożliwia nabycie towarów klientom, którzy nie otrzymaliby kredytu bankowego lub otrzymaliby go na warunkach znacznie gorszych niż w przypadku kredytu kupieckiego. Podkreśla się przy tym, że w interesie sprzedawców jest podtrzymanie funkcjonowania nabywców ich towarów przez ich krótkoterminowe finansowanie. Teoria kosztów transakcyjnych kładzie nacisk na redukcję kosztów transakcyjnych obsługi rachunków za dostawy towarów. Zamiast płacić rachunek każdorazowo po dostawie można kumulować płatności i regulować je według

określonego harmonogram, np. raz w miesiącu lub kwartalnie. Według innej wersji teorii kosztów transakcyjnych, przez kredyt kupiecki przedsiębiorstwo może lepiej zarządzać zapasami towarów w kierunku redukcji kosztów ich składowania.

Wymienione teorie nie wykluczają się wzajemnie. Wręcz przeciwnie, w praktyce może wystąpić równoległe kilka przyczyn udzielania kredytu towarowego przez danych kredytodawców.

ŹRÓDŁA KREDYTÓW TOWAROWYCH

Kredyt towarowy w Polsce jest udzielany gospodarstwom indywidualnym przez różnego rodzaju przedsiębiorstwa. Jest on alternatywnym wobec kredytów i pożyczek pieniężnych (bankowych i niebankowych) źródłem realizowania wydatków produkcyjnych i konsumpcyjnych tych gospodarstw. Na dzień 31.12.2001 r. 295 gospodarstw (23,2% wszystkich gospodarstw badanych przez IERiGŻ w 2001 r.) było zadłużonych z tytułu kredytów i pożyczek w instytucjach niebankowych i u osób fizycznych, w tym 136 gospodarstw było zadłużonych u osób fizycznych, a 195 gospodarstw w instytucjach niebankowych¹. W wyniku badań otrzymano informacje o kredycie u osób fizycznych z 98, a o kredycie w innych instytucjach ze 128 gospodarstw. Z tytułu kredytów towarowych w instytucjach niebankowych zadłużonych na 31.12.2001 r. było 80 gospodarstw na 128 gospodarstw korzystających z kredytów w tych instytucjach, tj. 62,5%, natomiast z tytułu pożyczek rzeczowych od osób fizycznych 11 gospodarstw na 98 korzystających z pożyczek od osób fizycznych (11,2%). Około 64% gospodarstw zaciągających kredyty towarowe w instytucjach niebankowych było też zadłużonych w bankach, a 27,5% u osób fizycznych. Tylko 17,5% tych gospodarstw nie było zadłużonych w innych źródłach niż instytucje niebankowe.

Dane w tabeli 1 ilustrują strukturę zadłużenia według formy kredytu/pożyczki w instytucjach niebankowych na tle struktury zadłużenia u osób fizycznych wszystkich badanych gospodarstw. Z analizy struktury liczbowej kredytów/pożyczek, z tytułu których badane gospodarstwa były zadłużone na 31.12.2001 r. wynika, że w przypadku niebankowych źródeł pożyczek i kredytów, kredyt towarowy był zjawiskiem stosunkowo często spotykanym. Z ogółu badanych kredytów niebankowych i pożyczek od osób fizycznych 42% miało postać rzeczową. Ta forma kredytu dotyczyła przede wszystkim kredytów z instytucji niebankowych. Natomiast pożyczki od osób fizycznych miały głównie postać pieniężną.

Tabela 1. Liczba i struktura kredytów i pożyczek niebankowych będących źródłem zadłużenia badanych gospodarstw na dzień 31.12.2001 r. według formy w grupach według źródeł kredytu

Forma kredytu/pożyczki	Pożyczki od osób fizycznych		Kredyty w instytucjach niebankowych		Kredyty i pożyczki ogółem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Kredyty i pożyczki pieniężne	94	87,0	51	35,9	145	58,0
Kredyty i pożyczki towarowe	14	13,0	91	64,1	105	42,0
Ogółem	108	100,0	142	100,0	250	100,0

Źródło: badania własne.

¹ 36 gospodarstw było zadłużonych w obu źródłach, dlatego suma tych gospodarstw jest wyższa o tę liczbę od ilości gospodarstw zadłużonych w tych źródłach.

Z uwagi na to, że obie grupy kredytodawców nieformalnych obejmują wiele różnorodnych podmiotów pojawia się pytanie, które z nich specjalizują się w udzielaniu kredytu towarowego, a które pieniężnego. Wśród kredytodawców określanych jako instytucje niebankowe dla potrzeb analizy wyróżniono 4 podgrupy: pracodawców (w tym pożyczki z kas zapomogowo-pożyczkowe w miejscu pracy), sklepy i hurtownie, odbiorców produktów rolnych oraz grupę innych instytucji niebankowych. Grupa pożyczkodawców – osób fizycznych została podzielona na 3 podgrupy: rodzinę, sąsiadów i znajomych.

Wśród instytucji niebankowych największy udział w liczbie udzielonych kredytów towarowych ogółem miały sklepy i hurtownie – 59,3%. Na drugim miejscu uplasowali się odbiorcy produktów – 25,3%. Charakterystycznym zjawiskiem w tej grupie była dominacja mleczarni, na które przypadało około 70% kredytów towarowych tej grupy. Najmniejsze znaczenie wśród instytucji niebankowych udzielających kredytu towarowego miały inne instytucje niebankowe – 15,4%. Pracodawcy nie udzielali kredytów w formie towarowej. W grupie pożyczkodawców – osób fizycznych 57,2% pożyczek rzeczowych udzielili znajomi, 35,7% sąsiedzi i 7,1% rodzina.

Szczegółowe informacje o formie udzielanych przez poszczególnych kredytodawców/pożyczkodawców kredytów/pożyczek zawiera tabela 2. W ramach pożyczek od osób fizycznych, pożyczki w formie rzeczowej przeważały w grupie sąsiadów i znajomych, natomiast rodzina udzielała głównie pożyczek pieniężnych. Wśród instytucji niebankowych pracodawcy udzielali tylko pożyczek pieniężnych. W dwóch grupach – sklepy i hurtownie oraz inni kredytodawcy prawie wszystkie kredyty miały postać towarową. Odbiorcy produktów udzielali zarówno pożyczek towarowych, jak i pieniężnych, a ich udziały były zbliżone.

Tabela 2. Struktura liczby niebankowych kredytów i pożyczek będących źródłem zadłużenia badanych gospodarstw według formy w grupach według źródeł kredytu

Forma kredytu/pożyczki	Struktura pożyczek od osób fizycznych [%]			Struktura kredytów w instytucjach niebankowych [%]			
	rodzina	sąsiedzi	znajomi	pracodawcy	hurtownie i sklepy	odbiorcy produktów	inne instytucje niebankowe
Kredyty i pożyczki pieniężne	98,8	50,0	64,3	100,0	1,8	52,1	6,7
Kredyty i pożyczki towarowe	1,2	50,0	35,7	0,0	98,2	47,9	93,3

Źródło: badania własne.

KIERUNKI WYKORZYSTANIA KREDYTÓW TOWAROWYCH

Kredyty towarowe stwarzają rolnikom dodatkową możliwość pozyskania potrzebnych im dóbr. Kredyty te cechują się pewną specyfiką wobec kredytów pieniężnych. Kredyty/pożyczki pieniężne charakteryzują się wysoką plastycznością wykorzystania otrzymanych środków w tym sensie, że można je przeznaczyć na sfinansowanie każdego dowolnego celu. Rodzi to możliwość ich wykorzystania niezgodnego z deklarowanym dla kredytodawcy/pożyczkodawcy celem, nawet w kierunku sprzecznym z jego interesem. W literaturze przedmiotu takie zjawisko nosi nazwę asymetrii informacyjnej. Polega ono na dysproporcji informacji między stronami umowy. Przyjmuje się, że stroną uprzywilejowaną co do informacji w przypadku kredytu jest kredytobiorca, bo tylko on zna swoje prawdziwe zamiary. Asymetria informacyjna w fazie przygotowania kontraktu przejawia się w formie negatywnej selekcji, tzn. zagęszczenia podmiotów mniej wiarygodnych, które deklarują lepsze wa-

runki (akceptują mniej korzystne warunki kredytodawcy), zaś w fazie realizacji ryzyka zmiany zachowań (ryzyko moralne). Przy kredycie towarowym problem „plastyczności” nie występuje, bo kredyt towarowy determinuje kierunek wykorzystania pozyskanych środków, aczkolwiek pozostaje problem zwrotu wartości kredytu.

Z analizy danych zamieszczonych w tabeli 3 wynika, że wśród badanych kredytów towarowych dominowały kredyty związane z bieżącą produkcją rolniczą i inwestycjami produkcyjnymi. Stanowiły one prawie 80% liczby zaciągniętych kredytów towarowych. Na cele konsumpcyjne wykorzystano tylko około 20% kredytów. Najwięcej kredytów towarowych na bieżące cele rolnicze było zaciągniętych w formie rzeczowych środków obrotowych do produkcji rolniczej (nawozy i pasze), drugą ważną grupę stanowiły usługi. Najwięcej inwestycyjnych kredytów towarowych pobranych było przez rolników w formie urządzeń specjalistycznych do produkcji rolniczej. Były to głównie kredyty udzielone przez mleczarnie w postaci urządzeń do schładzania mleka, dojarek, zbiorników na mleko. Na drugim miejscu znalazły się maszyny i środki transportu, na trzecim materiały budowlane.

Tabela 3. Struktura przeznaczenia badanych kredytów towarowych udzielonych przez instytucje niebankowe

Cel kredytów	Instytucje niebankowe	
	liczba	%
Kredyty towarowe ogółem	91	100,0
Ziemia	3	3,3
Maszyny i narzędzia rolnicze oraz samochody	10	11,0
Urządzenia do produkcji specjalistycznej	16	17,6
Budowa, remont i modernizacja budynków gospodarczych i mieszkalnych	7	7,7
Inwentarz żywy	2	2,2
Materiał szkółkarski	0	0,0
Środki obrotowe do produkcji rolnej	25	27,4
Usługa rolnicza	8	8,8
Wyposażenie gospodarstwa domowego w trwałe środki konsumpcyjne	19	20,9
Inne	1	1,1

Źródło: badania własne.

WARUNKI UDZIELANIA I SPŁATY KREDYTÓW TOWAROWYCH

Z teorii kredytu towarowego wynika odmiennosć motywów udzielania kredytów towarowych (niebankowych), w porównaniu z bankowymi, które zawsze mają formę pieniężną. Kredyty bankowe stanowią najbliższą alternatywę dla kredytów towarowych, bliższą niż pożyczki pieniężne udzielane przez instytucje niebankowe. Wynika to z powszechności kredytu bankowego, w przeciwieństwie do niebankowych pożyczek pieniężnych udzielanych praktycznie tylko przez pracodawców oraz odbiorców produktów. W związku z tym należy odpowiedzieć na pytanie, czy warunki udzielania i spłaty kredytów towarowych są podobne, czy odmiennie od bankowych i w konsekwencji, jakie są wzajemne relacje kosztów transakcyjnych obu tych rodzajów kredytów płynące z tych warunków². Do porównania z warunkami kredytów towarowych przyjęto warunki kredytów bankowych udzielanych badanym rolnikom.

² Na koszty transakcyjne składają się koszty (zasoby i czas) wielu aktywności. Te aktywności to: poszukiwanie informacji, negocjacje, podpisanie kontraktu, monitorowanie partnerów, wyegzekwowanie warunków, ochrona praw własności przed naruszeniem przez trzecią stronę [Eggertsson 2003].

Tabela 4 . Warunki udzielenia i spłaty kredytów bankowych i kredytów towarowych udzielanych przez instytucje niebankowe

Warunek kredytowy	Kredyty bankowe		Kredyty towarowe od instytucji niebankowych	
	liczba odpowiedzi ¹	struktura procentowa odpowiedzi	liczba odpowiedzi ¹	struktura procentowa odpowiedzi
Liczba odpowiedzi ogółem	362	100	91	100
Zastosowanie oprocentowania	362	100	89	100
Tak	362	100	57	64,0
Nie	362	100	32	36,0
Konieczność zapłaty prowizji	362	100	91	100
Tak	362	100	4	4,4
Nie	0	0	87	95,6
Sprawdzenie wiarygodności płatniczej kredytobiorcy	280	100	81	100
Tak	267	95,4	19	23,5
Nie	13	4,6	62	76,5
Stosowanie zabezpieczenia	362	100	91	100
Nie	32	8,8	54	59,3
Tak	330	91,2	37	40,7
Forma zabezpieczenia ²	428	100	37	100
Poręczenie	165	38,6	26	70,3
Zastaw	94	22,0	3	8,1
Hipoteka	66	15,4	5	13,5
Weksel	85	19,8	1	2,7
Inne	18	4,2	2	5,4
Forma spłaty	362	100	91	100
Spłata pieniężna	362	100	68	74,7
Spłata w towarze	0	0	23	25,3
Częstotliwość spłat	362	100	91	100
Jednorazowa	136	37,6	23	25,3
Raty	226	62,4	68	74,7

¹ liczba odpowiedzi dotyczących danego zdarzenia

² liczba form zabezpieczenia może być wyższa od liczby zabezpieczonych kredytów (wiersz powyżej) z uwagi na występowanie kilku zabezpieczeń dla jednego kredytu

Źródło: badania własne.

Przedmiotem działania banków jest udzielanie kredytów, toteż za tę działalność pobierają one wynagrodzenie w formie procentu. Przedmiot działania instytucji niebankowych udzielających rolnikom kredytów towarowych jest bardzo zróżnicowany, od działalności produkcyjnej po świadczenie usług (w tym handlowych), toteż w zależności od konkretnych uwarunkowań zewnętrznych i prowadzonej polityki kontaktu z odbiorcami (w przypadku sklepów i hurtowni) czy dostawcami (w przypadku odbiorców produktów) stosowały one elastyczne podejście do ceny kredytu, tzn. stopy procentowej. Z danych zestawionych w tabeli 4 wynika, że ponad jedna trzecia kredytów towarowych nie była oprocentowana w formie narzutu według określonej stopy procentowej na wartość przedmiotu kredytu. W tych przypadkach nie jest jednak wykluczone wystąpienie oprocentowania w formie różnicy cen przy płatności gotówkowej i odroczonej w czasie³. Tam gdzie stopa procentowa wystąpiła, była ona bardzo zróżnicowana (od 2 do 25%).

³ Brak jest danych do określenia stopy procentowej w tych przypadkach.

Oprócz procentu banki stosują prowizje, co również podraża kredyt. Występowanie prowizji jako dodatkowego kosztu pozyskania kredytu towarowego zasygnalizowano tylko przy 4 kredytach. Aby zabezpieczyć spłatę kredytu banki sprawdzają sytuację finansową (szerzej wiarygodność kredytową) potencjalnych kredytobiorców. Instytucje niebankowe udzielające kredytów towarowych czynią to stosunkowo rzadko. Miało to miejsce tylko wobec mniej niż 25% kredytobiorców. Jednakże wielu kredytodawców utrzymuje stałe wieloletnie kontakty z klientami, tak jest w przypadku odbiorców produktów rolniczych, np. mleka, jak również stałych dostawców środków produkcji dla rolników. Instytucje te zatem znają sytuację swoich klientów. Dodatkowo stali odbiorcy mają mniej lub bardziej istotny wpływ na jej kształtowanie przez politykę cen i innych warunków dostaw. Również w dziedzinie zabezpieczenia zwrotu kredytu banki są bardziej restrykcyjne niż instytucje niebankowe. Tylko około 10% badanych kredytów bankowych zostało udzielonych bez zabezpieczenia, podczas gdy odsetek takich kredytów towarowych wynosił 60%. Ponadto banki w wielu przypadkach ustanawiały więcej niż jedno zabezpieczenie, co nie miało miejsca przy kredytach towarowych. Najczęstszym zabezpieczeniem pieniężnych kredytów bankowych i towarowych było poręczenie. Jednak w grupie kredytów towarowych jego przewaga nad innymi formami zabezpieczenia była wielokrotna, natomiast w grupie kredytów bankowych różnice w udziałach poszczególnych form zabezpieczeń nie były tak znaczne.

Zarówno pieniężne kredyty bankowe, jak i towarowe od instytucji niebankowych, były w większości spłacane w ratach, aczkolwiek odsetek kredytów regulowanych ratami był wyższy w grupie kredytów towarowych.

Kredyty bankowe były spłacane w formie pieniężnej. Przy kredytach towarowych oprócz tej formy istnieje możliwość spłaty w towarze, ale jest ona praktycznie możliwa jedynie w przypadku kredytów od odbiorców produktów. Jest to korzystny zarówno dla rolnika, jak i odbiorcy sposób regulowania spłat, redukujący koszty transakcyjne, które występują w sytuacji rozliczeń pieniężnych. Rolnik nie musi szukać nabywców swoich produktów (koszt szukania informacji o możliwościach zbytu, koszt zawarcia umowy), ponosić ryzyka ich niewypłacalności (koszt zabezpieczenia się przed ryzykiem i koszt wyegzekwowania należności) i dopiero wtedy spłacać kredyt, gdy otrzyma zapłatę, tylko spłata następuje przez potrącenie odpowiedniej kwoty z należności rolnika u odbiorcy. Dopóki rolnik jest dostawcą, odbiorca produktu ma zapewnione regularne spłaty kredytu (redukcja kosztu monitorowania wykonania umowy i egzekwowania spłaty).

Omówiona sytuacja spłaty kredytu w formie dostaw produktu ilustruje znaczenie kosztów transakcyjnych w umowach kredytowych. Wymienione w tabeli 4 warunki zaciągnięcia i spłaty kredytu wywołują konieczność ponoszenia przez rolnika oraz kredytodawcę określonych nakładów zasobów czynników wytwórczych, a także czasu, związanych z zaistnieniem umowy kredytowej. Stopa procentowa jest bardzo ważnym, ale tylko jednym z elementów pełnych kosztów, które ponosi rolnik w związku z zaciągnięciem kredytu. Nakłady zasobów i czasu, które zostały spowodowane wszystkimi innymi, oprócz stopy procentowej, zdarzeniami związanymi z udzieleniem i spłatą kredytów określa się jako koszty transakcyjne. Razem ze stopą procentową tworzą pełny koszt kredytu. Z analizy wynika, że inne niż stopa procentowa warunki zaciągania kredytów towarowych, były korzystniejsze niż bankowych, toteż można ocenić, że koszty transakcyjne kredytów towarowych są niższe niż pieniężnych bankowych. Jednak porównawcza ocena pełnych kosztów kredytu nie jest jednoznaczna z kilku względów. Po pierwsze deklarowana stopa procentowa może być niższa od faktycznej, z uwagi na wyższą cenę towaru, niż w przypadku zakupu za gotówkę. Po drugie istotny jest problem określenia stopy procentowej od kredytów bankowych, szczególnie w kontekście kredytów preferencyjnych, które stanowiły ich gros i których

oprocentowanie zmienia się wielokrotnie, nawet w ciągu jednego roku, gdyż jest powiązane ze stopą redyskontową banku centralnego⁴. Problem ten wymaga bardziej precyzyjnych badań, wykraczających poza ramy niniejszego opracowania.

ROLA OBROTOWEGO I INWESTYCYJNEGO KREDYTU TOWAROWEGO W FINANSOWANIU NAKŁADÓW BIEŻĄCYCH I INWESTYCYJNYCH BADANYCH GOSPODARSTW

Znaczenie kredytu towarowego w finansowaniu nakładów produkcyjnych w gospodarstwach rolniczych oceniono porównując wartość inwestycyjnych i obrotowych kredytów towarowych do wartości nakładów inwestycyjnych i na zakup środków obrotowych w gospodarstwach, które zaciągnęły kredyty towarowe w 2001 r. i były z ich tytułu zadłużone na koniec tego roku. Należy zaznaczyć, że kredyt towarowy nie był wliczany do wartości tych nakładów, tak więc relacja kredytu w formie określonych dóbr inwestycyjnych i obrotowych do wartości nakładów na te dobra w grupie może być wyższa od 1. Z tego wynika, że faktyczny poziom dokonanych nakładów inwestycyjnych i obrotowych w tych gospodarstwach był wyższy o wartość zaciągniętych przez nie i nie spłaconych kredytów towarowych.

Zestawione w tabeli 5 dane świadczą o tym, że kredyty towarowe były ważnym źródłem finansowania nakładów inwestycyjnych w gospodarstwach z nich korzystających. Szczególne znaczenie miały w przypadku finansowania zakupu ziemi. Znaczny był też ich udział w realizacji zakupów maszyn, narzędzi, urządzeń do produkcji rolniczej oraz środków transportu. Dzięki nim w badanej grupie gospodarstw zostało dokonane o około 40% więcej tego rodzaju inwestycji (w ujęciu wartościowym). Kredyty te przyczyniły się też istotnie do przeprowadzenia inwestycji budowlanych. Badane kredyty towarowe pozwoliły również na dokonanie wyższych nakładów środków obrotowych, chociaż relacja wartości obrotowych kredytów towarowych do wartości nakładów z zakupu poniesionych w tych gospodarstwach była stosunkowo niewielka – około 6%.

Tabela 5. Relacja wartości kredytów towarowych do wydatków na działalność bieżącą i inwestycyjną badanych gospodarstw indywidualnych w 2001 r.

Wyszczególnienie	Nakłady =100
Wartość inwestycyjnych kredytów towarowych do nakładów inwestycyjnych ogółem	16,6
Wartość kredytu towarowego na zakup ziemi do nakładów na zakup ziemi	95,9
Wartość kredytu towarowego na zakup samochodu osobowego do nakładów na zakup samochodów osobowych	21,0
Wartość kredytu towarowego na zakup maszyn i narzędzi rolniczych i środków transportu w nakładach na zakup maszyn i narzędzi rolniczych	17,1
Wartość kredytu towarowego na budowę, remont i modernizację budynków gospodarczych w nakładach na budynki gospodarcze	24, 5
Wartość kredytu towarowego na budowę, remont i modernizację budynków mieszkalnych w nakładach na budynki mieszkalne	4,4
Kredyty obrotowe ogółem do nakładów z zakupu	5,7

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z IERiGŻ i badań własnych.

⁴ Np. w 2001 r. stopa redyskontowa banku centralnego była zmieniana 6-krotnie.

WNIOSKI

1. Kredytów towarowych udzielały głównie podmioty zaopatrujące rolników w środki produkcji i trwałe dobra konsumpcyjne oraz odbiorcy produktów. Te pierwsze udzielały tylko kredytów towarowych, podczas gdy odbiorcy produktów udzielali również kredytów pieniężnych.
2. Większość badanych kredytów towarowych była przeznaczona na realizację inwestycji w gospodarstwie i prowadzenie bieżącej działalności rolniczej. Stosunkowo niewielki odsetek kredytów wykorzystano na cele konsumpcyjne.
3. Pozacenowe warunki udzielania i spłaty kredytów towarowych były korzystniejsze niż bankowych. Na uwagę zasługują tu szczególnie kredyty od odbiorców produktów, które były spłacane ratami w formie towarowej.
4. Znaczenie kredytu towarowego w finansowaniu wydatków produkcyjnych gospodarstw było dość istotne, dużo wyższe w przypadku nakładów inwestycyjnych, niż obrotowych.

LITERATURA

- Brigham E. F. 1996: Podstawy zarządzania finansami. T. 3. PWE, Warszawa, s. 69.
- Eggertsson T. 2003: Economic behavior and institutions. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kulawik J. 1998: Encyklopedia Agrobiznesu pod red A. Wosia. Fundacja Innowacji, Warszawa s. 441-448
- Mała Encyklopedia Ekonomiczna, 1974, PWE, Warszawa.
- Messner Z. 2005: Pożyczka. Encyklopedia rachunkowości, pod red. naukową M. Gmytrasiewicz. Wydawnictwo prawnicze LexisNexis, Warszawa, str. 577-578.
- Petersen M., Rajan R. 1997: Trade credit: theories and evidence. *The review of financial studies*, vol. 10., issue 3., str. 661-691
- Rajan R., Zingales 1993: What we do know about capital structure: evidence from international data?, CRSP working paper, University of Chicago, za Petersen M.; Rajan R. 1997: Trade credit: theories and evidence. *The review of financial studies*, vol. 10., issue 3., str. 661-691

Alina Daniłowska

THE TRADE CREDIT FOR FARMS IN POLAND – THE SOURCES, TERMS AND ROLE

Summary

In the paper, the sources, terms and role of the trade credits for farms were analyzed. The trade credits were granted mainly by suppliers of different kind of producer inputs as well as consumer goods. Buyers of agricultural products played an important role in that area too. The non-price terms of the credits were more favorable for farms comparing with the terms of bank credits. The interest rates on trade credits were in some cases higher than interest rate on bank credits, especially very popular agricultural preferential credits. The most important role of trade credit was the in purchase of land.

Adres do korespondencji:
dr Alina Daniłowska
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej SGGW
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
e-mail: alina_danilowska@sggw.pl